

РОЛЬ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**THE ROLE OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW IN ECONOMIC ACTIVITY**

Потоцький М.Ю., д.ю.н., адвокат, патентний повірений,

м. Київ, Україна

n.pototsky@gmail.com

Права інтелектуальної власності (далі - ІВ) набули значення визначального фактору ефективного господарювання. Комерційна та некомерційна господарська діяльність, обумовлюється впровадженням об'єктів права інтелектуальної власності (далі - ОПІВ), а генерування та операції з цими об'єктами супроводжують увесь життєвий цикл організації: від створення та самоідентифікації до припинення. Аналіз аспектів реалізації прав ІВ у господарюванні виявив недостатність розробки теоретичних засад ролі цього права в господарській діяльності. Наслідком цього є неповна реалізація потенціалу права ІВ в господарюванні та економіці України.

Метою цієї статті є розробка засадничих теоретичних положень щодо правового забезпечення реалізації прав ІВ в комерційній та некомерційній господарській діяльності.

Для досягнення поставленої мети досліджено особливості реалізації права ІВ в комерційній та некомерційній господарській діяльності, запропоновано визначення господарської діяльності та сформульовано ознаки господарських відносин у цій сфері, конкретизовано роль права ІВ в господарській діяльності.

Ключові слова: право інтелектуальної власності, підприємництво, некомерційне господарювання, господарювання.

Intellectual property rights have become an important factor in effective management. Commercial and non-commercial economic activity is conditioned by the introduction of intellectual property rights, and the generation and operation of these objects accompany the entire life cycle of the organization: from creation and self-identification to termination.

The analysis of aspects of realization of intellectual property rights in management has revealed insufficiency of development of theoretical bases of a role of this right in economic activity. The consequence of this is the incomplete realization of the potential of intellectual property rights in the economy of Ukraine.

The purpose of this article is to develop basic theoretical provisions for the legal support of the implementation of intellectual property rights in commercial and non-commercial economic activities.

To achieve this goal, the peculiarities of the implementation of intellectual property rights in commercial and non-commercial economic activities are studied, the definition of economic activity is proposed and the signs of economic relations in this area are formulated, the role of intellectual property rights in economic activity is specified.

Key words: intellectual property law, entrepreneurship, non-commercial management, management.

В сучасній юридичній та економічній науках аксіоматичною є теза про те, що інтелектуальна та творча діяльність забезпечує економічний та соціальний розвиток суспільства. В умовах постіндустріальної економіки, саме результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються правами ІВ, стали одним з визначальних факторів ціноутворення інноваційної продукції.

Правовий режим ІВ дозволяє комерціалізувати результати інтелектуальної діяльності, і сприяє одержання прибутку комерційною господарською діяльністю, що, у свою чергу. Права ІВ є не менш важливими і в досягненні соціальних та економічних цілей, які не мають на меті отримання прибутку – некомерційне господарювання.

Прикладом того, що економічно розвинуті країни перейшли на інноваційну модель економіки, здійснили технологічний прорив і перетворилися на світових лідерів є наступні статистичні данні, які відображають співвідношення матеріальних та нематеріальних активів компанії. Так, якщо у 1982 році загальний обсяг корпоративних активів у США десь 62 % складався з матеріальних об'єктів, то вже на початку 2000 років ця цифра скоротилася до 30% [4, 52]. Таким чином, економіка розвинутих країн характеризується високотехнологічним типом національного виробництва, провідна технологія якого є наукоємною.

В той же час, стан національного підприємництва в Україні характеризується низкою проблем, серед яких: застосування застарілих технологій, відсутність системного впровадження новітніх досягнень науки і техніки, відрив сектора науки від виробництва, що зумовлює високу собівартість і низьку конкурентоспроможність вітчизняних товарів.

За таких умов, особливої актуальності набуває дослідження аспектів реалізації прав ІВ у господарській діяльності, формулювання ролі цих прав в забезпеченні ефективного господарювання, та надання пропозицій щодо

удосконалення законодавства, покликаного врегулювати відповідні відносини.

Необхідно зазначити, що не дивлячись на те, що проблемам правової охорони ІВ у національній правовій науці присвячено значну кількість досліджень, а відповідних проблеми досліджували, І.Ф., Коваль, О.П. Орлюк., А.О. Кодинець, О.Ф. Дорошенко, О.П. Подцерковний, Ю.Є. Атаманова, О.Х. Юлдашев, аспекти реалізації прав ІВ у господарській діяльності, є недостатньо дослідженими.

З огляду на зазначене, **метою цієї статті** є розробка засадничих теоретичних положень щодо правового забезпечення реалізації прав ІВ в комерційній та некомерційній господарській діяльності.

Ураховуючи те, що відносини у сфері ІВ характеризуються приватною, цивільно-правовою природою, в контексті нашого дослідження необхідно кристалізувати саме господарські відносини у сфері ІВ. Вважаємо за доцільне наголосити, що питання розмежування цивільних та господарських відносин є одним із дискусійних питань, на яке не має одностайної відповіді серед національних науковців.

За визначенням О.М. Вінник господарські правовідносини - це врегульовані нормами права суспільні відносини, котрі виникають у сфері господарювання щодо безпосереднього здійснення господарської діяльності та/або організації/керівництва такою діяльністю, характеризуються особливим суб'єктним складом, а також поєднанням організаційних та майнових елементів [1, 27-28].

Згідно з визначенням даним Г. В. Смолиним - господарськими є відносини і між господарюючими суб'єктами, і ними та органами державного регулювання економіки, які утворюються у процесі організації та безпосереднього провадження господарської діяльності. Якщо такі відносини врегульовані нормативно-правовими актами, вони стають господарськими правовідносинами [9, 29].

Аналіз порушеної проблематики потребує розмежування дослідження реалізації права ІВ в підприємництві (комерційному господарюванні) та некомерційному господарюванні.

Відповідно до статті 3 Господарського кодексу України (далі – ГК України) підприємництвом є господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів, з метою одержання прибутку, а суб'єкти підприємництва є підприємцями [2].

У науковій літературі зазначається, що підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1, 12].

Професор Н.О. Саніахметова, зазначає, що підприємницька діяльність – це спрямована на одержання прибутку економічна діяльність щодо виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг, що має самостійний та ініціативний, творчий та інноваційний, систематичний та ризиковий, правомірний та соціально відповідальний характер, здійснюється легітимним суб'єктом, який несе самостійну юридичну відповідальність. Визначальними для характеристики підприємництва є його класифікація: 1) за критерієм предмета – виробничі і комерційні; 2) за критерієм суб'єкта – здійснюване фізичними особами та юридичними особами [5, 10].

Більш широкий погляд на категорію підприємництва має В. Гайворонський, який зазначає, що підприємницька діяльність – це особлива господарська діяльність, творчо-пошукова, новаторська, пов'язана з виробленням нових ідей і заходів для досягнення мети. Вона відрізняється від просто репродуктивної діяльності для одержання відомих результатів відомими заходами [3, 8].

Згідно зі Г. В. Смолиним є підприємництвом господарська комерційна діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, а суб'єкти такої діяльності – підприємцями [9, 14].

Щодо некомерційного господарювання, то як вказує Резворович К. Р. це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Професор Щербина В.С. відносить до некомерційного господарювання діяльність частини казенних, експериментальних та інших планово-збиткових підприємств, які фінансуються за рахунок держави [10, 14].

Загалом можна визначити наступні ознаки господарської діяльності: самостійність; ініціативність; систематичність; діяльність щодо виробництва товарів (надання послуг); творчість; інноваційність; ризиковість; правомірність; соціальна відповідальність; спрямованість на досягнення економічних і соціальних результатів, а щодо комерційного господарювання - одержання прибутку.

Важливим є те, що національні науковці сходяться на думці, що господарська діяльність є творчою, інноваційною, новаторською, тобто пов'язаною з виробленням нових ідей і заходів для досягнення мети. Зазначений висновок дає підстави для розгляду господарювання, як діяльності, що нерозривно пов'язана з інтелектуальною, творчою діяльністю. Цією діяльністю створюються результати, які у разі їх відповідності установленим умовам правової охорони та внаслідок державної реєстрації (щодо об'єктів права промислової власності) набувають статусу ОПВ.

Передбачена законом сукупність немайнових (особистих) та майнових прав на ці об'єкти становить зміст права ІВ. Зокрема, статтею 418 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) установлено, що право ІВ - це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або

на інший об'єкт права ІВ (далі - ОПВ), визначений ЦК України та іншим законом [6].

Господарська діяльність характеризується ознаками, які притаманні як комерційній так, і, з певними обмеженнями, некомерційній господарській діяльності.

Відносини ІВ, які складаються під час здійснення господарської діяльності (комерційна та некомерційна), та відносини господарської діяльності у яких відбувається генерування ОПВ та реалізація прав ІВ, є тісно пов'язаними, та можуть мати однакові ознаки.

Можна виділити наступні ознаки господарських відносин у сфері ІВ:

1) *сфера виникнення* – господарські відносини, пов'язані з генеруванням ОПВ та/або реалізацією прав ІВ;

2) *урегульованість* нормами господарського права та права ІВ. Система цих норм становить загальні норми, передбачені у актах, які визначають порядок набуття, розпорядження, припинення та захист прав ІВ; *загальні норми*, які передбачені в актах, які урегульовують організацію господарської діяльності; а також спеціальні, які визначають порядок реалізації прав чи використання об'єктів у підприємницькій діяльності;

3) *суб'єктний склад*, обов'язково містить суб'єкта господарювання. Можна виділити: активних суб'єктів (виробляє товар (надає послугу), генерує та комерціалізує (відчує права, видає ліцензії), так і пасивних – виступає споживачем товарів (послуг), заснованих на правах ІВ.

4) *об'єкт* – права ІВ. Комерційні господарські відносини у сфері ІВ обумовлені реалізацією майнових прав ІВ, оскільки ці права можуть відчужуватись, тобто є товаром щодо якого може здійснюватись підприємницька діяльність, в той же час немайнові (особисті) права є невідчужуваними, а отже не можуть бути об'єктом господарського обігу. Що ж до некомерційних господарських відносин, то вони можуть стосуватися і немайнових прав ІВ;

5) *зміст* – суб'єктивні права та обов'язки ІВ, які належать суб'єктам господарювання у цій сфері (наприклад, обов'язок власника патенту дати дозвіл (видачі ліцензії) на використання винаходу (корисної моделі) власнику пізніше виданого патенту, якщо винахід (корисна модель) останнього призначений для досягнення іншої мети або має значні техніко-економічні переваги і не може використовуватись без порушення прав власника раніше виданого патенту, а також обов'язок власника патенту сплачувати відповідні збори за підтримання чинності патенту і добросовісно користуватися правами, що випливають з патенту), визначені нормативно-правовими актами;

6) *наявність публічного інтересу* (примусова ліцензія – з метою забезпечення здоров'я населення, оборони держави, екологічної безпеки та інших інтересів суспільства Кабінет Міністрів України може дозволити використання запатентованого винаходу (корисної моделі) визначений ним особи без згоди власника патенту (декларційного патенту) у разі його безпідставної відмови у видачі ліцензії на використання винаходу (корисної моделі) та *приватного інтересу* (реалізація прав ІВ як засобу досягнення прибутковості та/або засобу досягнення соціального результату);

7) підстави виникнення, зміни та припинення: юридичні факти, що можуть бути різних видів (наприклад, набуття прав ІВ на підставі рішення про державну реєстрацію факту передання виключних майнових прав).

Отже, можна висувати, що господарські відносини у сфері ІВ характеризуються низкою ознак, які виокремлюють її з-поміж господарської діяльності. Серед таких ознак, основними є: суб'єктний склад, наділений правами ІВ, зміст та об'єкт зазначених правовідносин.

При цьому, *господарську діяльність у сфері ІВ* можна визначити як діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, які мають права ІВ та обов'язки у цій сфері,

для досягнення економічних і соціальних результатів (некомерційне підприємництво) та отримання прибутку (комерційне підприємництво) шляхом впровадження ОПІВ або реалізації прав ІВ.

Досліджуючи роль права ІВ у господарюванні слід зазначити, що ці права в традиційному розумінні є майновою основою господарювання, а також товаром щодо якого може здійснюватися підприємницька діяльність. В той же час, ці права є інструментом регулювання ринку, легальною монополією на інформаційний об'єкт в конкурентному середовищі.

В аспекті некомерційної господарської діяльності, права ІВ, як майнова основа господарювання можуть забезпечувати досягнення соціальних результатів, які є метою заснування та функціонування організації.

Проаналізуємо окремо зазначені характеристики права ІВ у комерційній та некомерційній господарській діяльності.

Досліджуючи права ІВ як фактор, що обумовлює підприємницьку діяльність необхідно виділити основні етапи на яких може бути реалізовано відповідне право.

На першому етапі право ІВ виступає як засіб правової охорони інноваційних товарів (послуг). В даному випадку ми можемо говорити про використання таких ОПІВ як винаходи, корисні моделі, промислові зразки чи комерційні таємниці. Також, з метою рекламування зазначених інноваційних товарів та їх індивідуалізації з-поміж інших аналогічних товарів, використовують торговельні марки та інші комерційні позначення.

Використання зазначених ОПІВ у підприємницькій діяльності має свої особливості, які залежать від об'єкта (продукт чи процес), який зареєстровано у якості винаходу чи корисної моделі. Крім того, необхідно враховувати законодавство яке врегульовує певні види підприємницької діяльності та вимоги, які ним встановлюються, наприклад необхідність отримання патенту чи ліцензії¹.

В аспекті некомерційної господарської діяльності, права ІВ на цьому етапі виконують аналогічні функції за виключенням забезпечення долі в отриманні прибутку. Тим не менше, зазначені ОПІВ дозволяють охороняти відповідні результати та реалізовувати продукцію у тих сферах, наприклад, де держава виконує роль компенсатора збитків, які несе організація.

На другому етапі право ІВ використовується як інструмент захисту виведення товару на ринок. Тут іде мова про інноваційні способи ведення бізнесу, креативні підходи до пошуку цільової аудиторії – споживача. На даний час українське законодавство, на противагу законодавства Сполучених Штатів Америки, не дозволяє отримати правову охорону бізнес-методів у якості винаходів чи корисних моделей, проте і не позбавляє можливості забезпечити правову охорону таких результатів інтелектуальної діяльності шляхом установлення правового режиму комерційної таємниці.

Зазначене твердження справедливе і для некомерційної господарської діяльності. Некомерційна організація

може бути учасником ринку певних товарів, задовольняти попит на соціальні потреби тощо. Відтак, права ІВ можуть бути ефективним інструментом присутності на ринку некомерційних суб'єктів.

Третій етап на якому може бути використано право ІВ це власне етап який слідує за виведенням інноваційного товару на ринок, тобто коли право ІВ стає інструментом регулювання ринку, зокрема його легальної монополізації. Як правило це стосується патентних прав, завдяки яким власник виключних майнових прав на винахід (корисну модель) перешкоджає іншим суб'єктам здійснювати підприємницьку діяльність, пов'язану із реалізацією товарів (наданням послуг) на певному сегменті ринку, мотивуючи це можливістю порушення його патентних прав.

Така стратегія «патентної облоги» особливо часто використовується японськими компаніями, які обирають ефективний патент фірми-конкурента та блокують його десятками вузькоспеціалізованих патентів суміжного характеру. В результаті такої діяльності конкурент, не бажаючи порушити права ІВ третіх осіб, втрачає змогу його розвивати [7, 273].

Далі, проаналізуємо права ІВ як товар щодо якого може здійснюватися підприємництво. Майнові права на об'єкти ІВ мають ознаки товару, тому що вони є продуктом праці і можуть мати ціну [7, 18]. Чинне законодавство надає широкий спектр способів передання прав ІВ, проте їх суть зводиться до того, що власник прав може або повністю відчужити об'єкти ІВ, або надати право на його використання.

Договорами згідно з якими відчужуються об'єкти ІВ є договори про передання виключних майнових прав. Такі договори можуть укладатись лише між юридичними та фізичними особами. Таким чином, стороною договору не можуть виступати філії та представництва, оскільки вони не є юридичними особами. З огляду на зазначене, можна констатувати, що певні суб'єкти підприємництва можуть здійснювати свою підприємницьку діяльність виключно у спосіб реалізації створених нею об'єктів ІВ.

Підсумовуючи проведений аналіз, ми маємо підстави для висновку про те, що *господарську діяльність у сфері ІВ* можна визначити як діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, які мають права ІВ та обов'язки у цій сфері, для досягнення економічних і соціальних результатів (некомерційне підприємництво) та отримання прибутку (комерційне підприємництво) шляхом впровадження ОПІВ або реалізації прав ІВ.

Досліджуючи роль права ІВ у господарській діяльності можемо висувати, що ці права в традиційному розумінні є майновою основою господарювання, а також товаром щодо якого може здійснюватися підприємницька діяльність. В той же час, ці права є інструментом регулювання ринку, легальною монополією на інформаційний об'єкт в конкурентному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник Оксана Мар'янівна. Господарське право: навчальний посібник. / Оксана Вінник. – Київ: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 766 с. – ISBN 978-966-8533-91-4.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // *Офіційний вісник України*. – 2003. – № 11 (28.03.2003). – Ст. 462.
3. Господарське право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В. Гайворонський, В. Жушман, Н. Погорєцька та ін.; За ред. В. М. Гайворонського та В. П. Жушмана. – Х.: Право, [2005]. – 384 с. – ISBN 966-8467-36-1.
4. Ідріс Камілі. Інтелектуальна власність – потужний інструмент економічного зростання. / Камілі Ідріс. – Київ: Прок-бізнес, 2006. – 372 с. – ISBN 966-8381-27-0.
5. Саніахметова Ніна Олексіївна. Господарське право України: Навчальний посібник / Ніна Саніахметова. – Х.: «Одіссей», 2005. – 608 с. – ISBN 966-633-428-3.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // *Офіційний вісник України*. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
7. Цибульов П.М., Чоботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю. Управління інтелектуальною власністю / За ред. П.М. Цибульова: монографія. - К.: "К.І.С.", 2005. - 448с.
8. Цибульов Павло Миколайович. Основи ІВ: навчальний посібник / Павло Цибульов. – Київ: Інст. інтел. влас. і права, 2005. – 108 с. – ISBN 966-8786-00-9.
9. Г. В. Смолин, О. А. Туркот, Л. В. Хомко. Господарське право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Г. В. Смолина. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 484 с.
10. Господарське право: загальна частина: навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Юніна М. П. та ін.]. – Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. – 262 с.
11. Щербина В. С. Господарське право: підручник / В. С. Щербина. – 6-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 640/

¹ У даному випадку розуміється ліцензування відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»